

Didattica di lingue locali. Esperienze di ladino, mòcheno e cimbro nella scuola e nell'università, a cura di Patrizia Cordin, Milano, Franco Angeli, "Lingua, traduzione, didattica", 2011.

Andreu BOSCH I RODOREDA

A la contraportada llegim, a tall de pregunta retòrica i com a fil conductor del llibre, que «nella situazione sociolinguistica italiana sempre più multiforme e mobile, caratterizzata da un forte plurilinguismo, e nello stesso tempo dalla diffusione dell'inglese che si sta imponendo come lingua internazionale nell'insegnamento en el lavoro, può la scuola oggi contribuire a ridare vitalità alle lingue parlate in piccole comunità?». La resposta és, òbviament, afirmativa, i aquest llibre descriu experiències didàctiques (planificades, molt important) relatives als parlars de la província de Trento (ladí, mòcheno i cimbro), però també amb una incursió al cas del català com a experiència relativament anàloga o exemplar. Amb un fil conductor: les experiències didàctiques de valorització d'aquests parlars del Trentino vinculen escola i universitat, element clau dels processos d'estandardització i normalització en l'àmbit escolar que s'hi descriuen, per tal com incideixen en els itineraris curriculars i habilitats dels alumnes.

Abans d'esbossar les col·laboracions del llibre, situem l'ecosistema d'aquestes llengües, a partir de la introducció de Patrizia Cordin, *Attorno a un progetto: esperienze, riflessioni, proposte* (pp. 7-22): El *ladí* és una llengua romànica parlada a les Dolomites, a les dues províncies que conformen la regió autònoma del Trentino-Alto Adige: Trento i Bolzano. Juntament amb el friulà (al Friül) i el romanx (a Suïssa) conformen els parlars retoromànics. D'una banda, el ladí dolomític és parlat a la província autònoma de Trento, a la Val di Fassa (*Fascia*, en ladí), als municipis de Campitello (*Ciampedel*), Canazei (*Cianacei*), Mazzin (Mazin), Moena, Pozza di Fassa (*Poza*), Soraga (*Sorega*) i Vigo di Fassa (*Vich*), amb uns 7.500 parlants de ladí (de fet, «il numero complessivo di abitanti dei sei comuni è di 9.125, dei quali 7.553 si dichiarano ladini», p. 8)¹; i a la província de Bolzano, a nou municipis més, a les valls Gardena i Badia, amb uns 18.000 parlants. Finalment, a la zona del Veneto, també es parla ladí a tres municipis de la província de Belluno.

L'autora afirma que, si bé és cert que la producció escrita del ladí és relativament recent, els darrers decennis ha experimentat un avenç significatiu en la producció literària i en la publicitat, sobretot en la premsa local, per exemple amb *La Usc des Ladins* (*usc* és literalment el cat. *uix*, per a significar *porta*). Hi ha contribuït decisivament la planificació lingüística dels governs provincials autònoms de Bolzano i Trento, sobretot de la mà del *Servisc de Planificazion y Elaborazion dl Lingaz Ladin*, que ha publicat la *Gramatica dl ladin standard* (2001) i el *Dizionar dl ladin standard* (2002). A més, des la Universitat de Trento, a través de l'ensenyament de Lingüística i filologia ladina (on

¹ A Val di Fiemme (Trentino), el ladí és en vies de desaparició.

també trobem Llengua i literatura catalanes, amb el suport de l'Institut Ramon Llull), s'ha desplegat un programa de formació del professorat per a la didàctica del ladí a les escoles, dirigit per Patrizia Cordin, professora associada de Glottologia e Linguistica a la Università degli Studi di Trento.

En realitat, l'ús del ladí a l'escola està regulat pel govern provincial de Bolzano des del 1948 per lleis desplegades per l'estatut d'autonomia i més recentment per l'*Istitut Pedagogich Ladin* (no oblidem que per als municipis ladins de l'Alto Adige/Südtirol els programes preveuen l'ús de tres llengües: italià, alemany i ladí a l'escola primària i l'ús instrumental del ladí a la secundària); per altra banda, a la vall trentina de Fassa s'ha creat l'*Ofize ladin formazion e enrescida didatica*. És en aquest sentit que resulta molt recomanable la lectura de l'assaig que ressenyem *Didattica di lingue locali. Esperienze di ladino, mòcheno e cimbro nella scuola e nell'università*.

La primavera de 2011 vaig visitar el Trentino amb Jordi Canals, professor d'espanyol de la Universitat de Trento, i concretament la vall dolomítica de Fassa. És visita obligada, per una ràpida immersió en la cultura ladina, el *Museo Ladin de Fascia*,² a Poza, un centre d'interpretació etnogràfic modern, multilingüe, amb protagonisme del ladí, on trobareu un catàleg d'*Ativitèdes didatiches e de valorisazion del patrimoni culturèl ladin* adreçat a les escoles. Tota aquesta vall respira ladinitat cultural i lingüística. Per exemple, a Canazei (en ladí, *Cianacei*) trobem el nomenclàtor i la retolació institucional i comercial bilingües italià-ladí. Hi destaca un edifici amb murs decorats amb passatges de la tradició cultural de la vall, en ladí; en un dels murs llegim els mesos de l'any vinculats a les tasques agrícoles distribuïdes per estacions (*invern, uton, aisciuda i istà*): *jené, firé, mèrz, oril, mé, jugn, messèl, aost, setember, otober, november i dezember* (evito traduir-los al català o a l'italià, per innecessari). També em vaig fixar en un dels cartells d'activitats culturals de la vall: *Conzert d'Aisciuda de la Mùsega Auta Fascia* (concert de primavera de la música de l'Alta Fassa), tot convidant el públic a gaudir de «*a chest bel moment de mùsega e tradizion*». En una taverna, hi trobo sobrets de sucre de turisme de la dolomítica Val di Fassa, al revers dels quals hi ha una fórmula de salutació i agraïment en ladí: *Stajé ben i developepai* ('estigueu bé [o bons] i gràcies'), precedida d'una recomanació, com ara *No vegnir gran massa en prescia!* ('no vinguis amb gaire pressa') o *Vèlch outa proa a serèr la bocia* ('de tant en tant prova a tancar la boca')³.

«Quale ladino nella scuola?» o «Ha senso addattare il fassano standard alla varietà parlata dai bambini anche nella lingua scritta?», es pregunta (i respon) Sabrina Rasom, a l'article *Varietà locali e standardizzazione. Esperienze nelle scuole ladine* (pp. 23-38), a partir d'experiències desplegades a les escoles de la Val di Fassa, on, per poblacions, oscil·la entre un 20% i un 60% els alumnes que tenen el ladí com a llengua materna enfront dels que hi tenen l'italià com a primera llengua. Dues

² www.istladin.net.

³ Fins aquí, cfr. el meu article *El ladí a les valls dolomítiques italianes*, in *El Punt*, 17 de juliol de 2011, consultable en línia: www.elpunt.cat/ma/article7-vista/8-articles/434774-el-ladi-a-les-valls-dolomitiques-italianes.html

respostes (no pas les úniques): «L'interferenza fra varianti orali e fassano standard è considerata un passaggio naturale nell'apprendimento che va affrontato con serenità sia da parte del bambino che dell'insegnante» i «La correzione della lingua scritta nell'insegnamento veicolare deve essere funzionale alla riflessione sulla polinomia, mai prescrittiva, al fine di permettere al bambino di discernere fra diverse tipologia di errore: interferenza fra diverse sottovarianti, scelta errata fra codice scritto e parlato, errore grammaticale» (p. 35) (tot això m'ha fet pensar en el procés de codificació del català a l'Alguer, amb un projecte d'estàndard restringit adaptat a l'alguerès, avalat per l'Institut d'Estudis Catalans i elaborat sobretot a partir de les experiències didàctiques del Centre de Recursos Pedagògics Maria Montessori i del Projecte Joan Palomba)⁴. Però el més important és que darrere d'aquest projecte hi ha una voluntat ferma de consens dels docents i educadors, amb el consegüent compromís: «Riguardo al tema della normalizzazione, le discussioni di *focus* hanno portato alla redazione di alcuni punti condivisi dagli insegnanti che fanno parte di una proposta organica di linee guida approvata dalla *Sorastanza de la scoles ladines* e divenuta documento che ogni insegnante di ladino sottoscrive all'inizio dell'anno scolastico» (p. 37).

Cal tenir present que al Trentino hi ha dues minories lingüístiques derivades del bavarès antic: el *mòcheno* de la vall del Fersina, amb uns 1.000 parlants; i el *cimbro*, parlat a Luserna, amb uns 800 parlants.

Tracten projectes relacionats amb aquests dos parlars germànics els articles “*Io l'ho vist dal pontesel giò*”. *Sull'acquisizione del mòcheno nella scuola dell'infanzia* (pp. 39-64), de Federica Cognola (Universit  di Trento); *L'insegnamento curricolare di una lingua minoritaria: aspetti e problemi nel caso del mòcheno* (pp. 65-95), de Federica Ricci Garotti (Universit  di Trento); *Un percorso linguistico-culturale per il cimbro* (pp. 97-114), de Monica Pedrazza (Universit  di Verona), Maria Nicolussi Moro (docent a l'escola prim ria a la província de Trento i vicepresidenta dell'Istituto culturale cimbro) i Annamaria Lunelli (docent a l'escola prim ria de Lavarone e Luserna); *Lingüística delle lingue locali: il caso del cimbro e del mòcheno all'Universit  di Trento* (pp. 115-132), d'Ermenegildo Bidese; i *I laboratori di scrittura in lingua di minoranza presso l'Universit * (pp. 133-142), d'Andrea Nicolussi Golo (Istituto Cimbro di Luserna) i Lorenza Groff (Istituto culturale mòcheno), article dedicat als problemes sorgits en sengles laboratoris d'escriptura del *mòcheno* i del *cimbro*.

⁴ Cfr. A. BOSCH I RODOREDA, *L'ensenyament del català a l'Alguer i la qüestió del model de llengua*, dins *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a l'Alguer (2 i 3 de juny de 2000)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2001, pp. 55-64; *El Català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit*, a cura de J. Vallverdú, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003 (amb modificacions i nova estructuració, també editat a: L. SCALA, *Català de l'Alguer: criteris de llengua escrita*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003); E. CHESSA, *Normalització, codificació i complexitat sociolingüística. Oralitat i escriptura a l'Alguer: una relació difícil*, dins «*Revista de Llengua i Dret*», L, 2008, pp. 177-200; i A. BOSCH I RODOREDA, *Problemes de codificació de l'alguer s*, dins «*Insula. Quaderno di cultura sarda*», V, 2009, pp. 77-88 (revisat i ampliat a: A. BOSCH I RODOREDA, *L'arrelament de la norma lingüística a l'Alguer*, dins *Norma i  s del català*, a cura de J. Martines, Alacant, Editorial Marfil, en premsa).

Finalment, amb un enfocament sobre les possibilitats de valorització de les minories lingüístiques a l'escola dins el marc legal a la província autònoma de Trento, és de lectura obligada per entendre el complex ecosistema lingüístic i cultural la contribució de Simone Penasa (Università di Bolzano) *Il sistema scolastico Trentino e l'apprendimento della e nella lingua propria delle minoranze linguistiche: un approccio olistico e differenziato* (pp. 155-172).

Més enllà del context de la regió autònoma del Trentino-Alto Adige, el català també compta amb un espai en aquest recull amb la contribució de Miquel Llobera, *Da un progetto per la didattica del catalano. Proposte per l'uso di materiali multimediali nell'insegnamento di lingue locali* (pp. 143-153), que reproduïx una conferència de l'autor de 2009 en el marc d'una trobada de formació per als ensenyants de l'*Scuola ladina de Fascia*, sobre el projecte i el desenvolupament del *Digui, digui*. En conclusió, darrere d'aquest llibre hi ha la descripció dels criteris i els processos d'introducció del ladí i dels parlars germànics del *mòcheno* i el *cimbro* des d'una xarxa d'ensenyants i docents perfectament organitzats, a l'entorn de les institucions públiques i la societat civil, passant per l'àmbit universitari com a autoritat científica. De fet, ho explicita el títol del llibre. L'enhorabona a la seva curadora, que precisament malda perquè la comunitat científica conegui aquestes realitats ecolingüístiques.

Ressenya d'Andreu Bosch i Rodoreda, dins *Rivista Italiana di Studi Catalani*, 2 (2012), Edizioni dell'Orso, Alessandria, ps. 196-200.